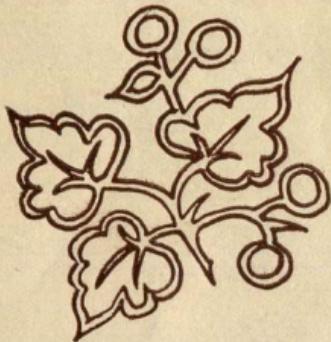

3

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО
СОКАЛЬЩИНИ

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

UARTLIB.ORG

UARTLIB@GMAIL.COM

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ЛЬВІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ВІДДІЛ КУЛЬТУРИ

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МУЗЕЙ
УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Софія ЧЕХОВИЧ

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО
СОКАЛЬЩИНИ

ОПРАЦЬОВАНО НА МАТЕРІАЛАХ ЛДМУМ

ЛЬВІВ — 1957

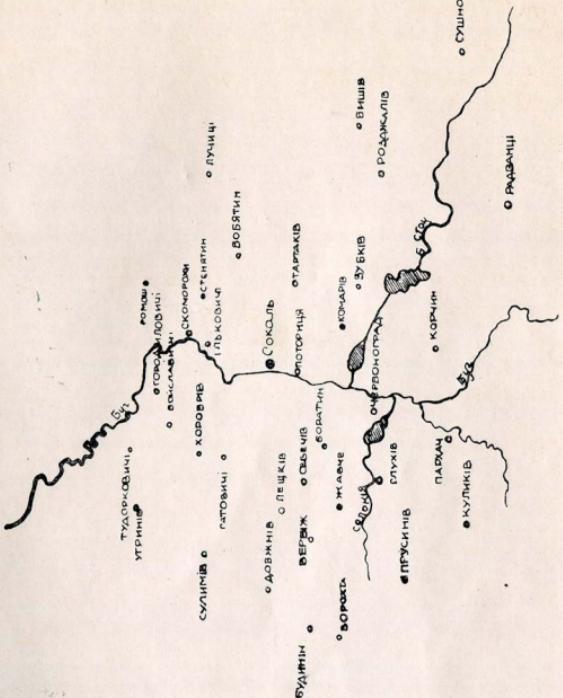
Друкується за постановою Наукової ради
Львівського державного музею українського мистецтва
Директор музею СЕМЯРЧУК В. О.
Редактор К. Михайличенко.

БГ 04728.

Підписано до друку 23. XII. 1957 р. Зам. № 2024. Тираж 300.

Нестеров, міська друкарня Львівського обласного управління культури.

ІГАРДА СІІ СОРКАЛІШІСІН З НІКІХ ПОХОДТЬ ЕКСПОНАТИ ЛІДУРУ

Місто Сокаль розташоване в північно-західній частині Львівської області. З півдня Сокальського району простягається низина з долинами рік Солокії, Рати і Бугу. Вона сполучається з низинами Рава-Руського і Нестеровського районів, які є її продовженням. Північна частина району підвищена. Тут проходить вижолоблений дощовими водами та струмками земний вал, на хребті якого розкинулись стечнатинські та скоморські ліси.

Сокальщина, це зараз Сокальський, північно-східна частина Забузького, західна частина Радехівського та північна частина Великомостівського районів, колись княжа земля, яка має багате історичне минуле. Вперше про слов'янське племя бужан, яке осіло на лівому березі Бугу, згадується в літописі Нестора (1056—1136 рр.). В тих місцях проходив так званий «чорний шлях», по якому, залишаючи після себе руїни і згарища, набігали зі сходу орди кочовників.

В кінці XVIII ст. Сокаль увійшов до складу Австро-Угорщини і став прикордонним містом між австрійською і російською державами. З 1918 року в межах панської Польщі він втратив своє значення як осередок Побужжя.

Протягом своєї історії Сокальщина, як і вся Західна Україна, зазнала великих руйнувань, а її населення — важкого соціального і національного гніту. Однак, незважаючи на те, народ свято зберігав і розвивав свої культурні традиції, виявлюючи в художній творчості мрії і сподівання на краще майбутнє.

Збережені в Львівському музею українського мистецтва

зразки народного мистецтва Сокальщини походять з кінця XIX і початку XX століття. В ті часи в сільський побут вже починають проникати промислово-фабричні вироби. Вони шораз більше витискають народну самодіяльність; домашні художні промисли залишилися переважно серед біднішого населення. Його вироби, які відрізняються оригінальністю, відображають своєрідний характер мистецтва Побужжя і стали предметом вивчення наукових працівників.

Художні твори майстрів Сокальщини органічно з'язані з життям народу і мають багато рис, які відрізняють їх від інших зразків народного мистецтва. Переважно це прикраси, зроблені з різного матеріалу. Вони відрізняються багатою творчою уявою, самобутньою технікою.

Декоративні здібності народних майстрів найбільше проявляються в прикрасах одягу, житла. Для прикрашування хат на Сокальщині ткали килимці (табл. 1, 2), основою в них були конопляні, а в утку — шерстяні нитки. Візерунки килимів утворені з широких і вузьких різномакрових смужок, викладених в дрібні квадрати та прямокутники. Гама кольорів невелика, найчастіше зустрічаються червоний, зелений, жовтий, білий тони.

Виробництвом килимів славилися місто Сокаль, села Гатовичі, Городиловичі, Жабче, Стенятин, Бишів, Комарів та інші.

Вдалою композицією і колоритом відрізняються килими майстра Петра Мандюка з села Сушно. Мандюк — ткач з діда-прадіда, в своїх композиціях на килимах застосував вироблені здавна декоративні прийоми. Ольга Коротко і Ганна Ройко з села Комарів також продовжують давні ткацькі традиції. Килими їх роботи відрізняються високою майстерністю.

Різні вироби мають своєрідні прикраси. Смугастим орнаментом прикрашували настільники, рушники, рядна — «рядники». Останні виготовлялися з конопляного полотна, оздоблювались червоними смужками, іноді прошивалися коричневими або синіми нитками. Такими ряднами покривали постелі, вози, вживали їх і для прикриття від дощу.

Багато саморобних тканин виготовляли для одягу. Обов'яз-

ковою частиною жіночого і чоловічого одягу були пояси. Жіночі пояси — «крайки», шириною в 5—6 см. — вироблялись на домашніх верстатиках; прикрашувались вони смугастим орнаментом. Виробництвом найкращих крайок славилися Пархач, Прусиці, Боб'ятин, Глухів та інші села. Звідси пояси розходились далеко по околицях Побужжя.

Вироби згаданих сіл досить широко представлені в збірках ЛДМУМ (Львівський державний музей українського мистецтва) (табл. 3). Вони відрізняються вдалим добором кольорів. Сплетені гороки крайок часто закінчуються китицями.

Чоловіки носили пояса поверх верхнього одягу — опанчі, сукмані, кокуха. Пояси були однобарвні, виткани з червоної або синьої жички — грубої вовни, широкі (до 20 см) і настільки довгі, що ними оперезувались три-чотири рази довкола талії. В окремих місцевостях, як наприклад, Червоноград (Кристинопіль) пояса фарбували в синій колір, а майстрів, які займалися цим виробництвом називали «синярами».

Дуже поширенним способом прикрашування тканин було вибивання. Вибійки — «мальованки» характерні нескладним орнаментом. Іх виготовляли з льняного або конопляного полотна; візерунки на ньому вибивалися в один колір. Орнамент виризували на дощці, потім його покривали тонким шаром олії-ної, спеціально приготованої фарби і відтискали на полотні.

Виготовленням мальованок займалися мандрівні майярі — вибійники, які переходили від села до села. З мальованок в основному шили жіночі спідниці та чоловічі штані. В деяких селах — Бишів, Угринів — всі жінки носили спідниці-мальованки як щоденний одяг; в Боб'ятині — тільки старші, а у Вербіжі мальованки одягалися лише бідняки. Характерний зразок сокальської мальованки подано на таблиці 4. Смужки тут укладаються дрібними поздовжніми рядами, скомпоновані вони з крапок, квадратиків, кривульок. Низ спідниці завершує «басманка» — широка смуга зовсім іншого орнаменту. Скісно укладені на чорному фоні галузки смеречки творять форми трикутників, що повторюються по всій довжині.

Своєрідність і багатство вміло скомпонованого рослинного

орнаменту найкраще проявляється у вишивках Сокальщини. Рослинні і геометричні орнаменти поєднані в них у безлічі варіантів, в наслідок чого створена велика кількість найбільш різновидних, багатих візерунків. Вишивками на Сокальщині прикрашають жіночі і чоловічі сорочки, верхні одяг, хустки, рушники та інші побутові речі. Вишивання дуже поширене, займаються ним у всіх селах і містечках Побужжя.

У ЛДМУМ зберігається жіноча сорочка, вишита у 1906 році Ганною Томашівською з села Бишова (табл. 5). Зроблена з льняного полотна, з широким відкладним коміром, який з'явується червонугою гарасівкою (вовняною стрічкою), сорочка Томашівської є типовим зразком сокальської вишивки, її орнамент і способу розміщення.

Орнамент сорочки однокольоровий, викладений чорною ниткою, хрестиковим швом і стебнівкою. Комір вишиит довково-ла вузьким візерунком, який в'ється по кривулі. Закінченнятворить два ряди стебнівки.

Багато прикрашений рукав. Вишивка на ньому поєднана з уставкою-мереживом, зробленим у вигляді прозорої кривульки. Прикраса складається ніби з двох частин квітчастого мотиву і укладається відповідно на уставці і частині рукава. Більші квіти, чергуючись з дрібними китичками, проходять пасом по всій ширині рукава. Вони становлять одну композиційну цілість. Вишиит на уставці орнамент має трохи інший характер. Він більш виразний, переважають в ньому мотиви великих листків.

Вздовж рукава розміщені три візерунки: два близьче до уставки, а один — на невеликому відступі від манжета — «дудів».

Чим більше до низу візерунки звужуються і композиційно легшають. Перший зверху являє собою пишну китицю з квітковошок, маку та буйного пшеничного колосся на легко хвилястій гілці. Нижчий скомпонований з пуп'янків і листочків. Він ніби доповнення попереднього.

Близьче до зап'ястя на рукаві кинута вузька смужка з дрібного листя і ягідок. Відокремлену частину становить зап'ястя,

вишите квітками і виїкнене обвідкою з клинців, кривуль і стебнівки.

На прикрашенні рукава спрямована вся творча думка. Вишивки на ньому викладені серією горизонтальних візерунчастих смужок, віддалених одна від одної гладкими полями білого фону різної ширини. В такому поєднанні малюнок правильно і красиво заповнює площину: оздоба сорочки творить одну завершену цілість. В цьому своєрідність мистецького таланту вишивальниці Томашівської.

На Сокальщині багато вишивальниць здобуло славу прекрасних талановитих майстрів. В селі Ільковичі відомі своїми роботами Марія Ковалько і Марія Маковська, в селі Довженів — Марія Піндюк, Параска Пінковська, Ксеня Костюк, в Стеняніні — Катерина Шамбровська та Параска Яценюк. Їхні прегарні вишивки експонувалися на виставці «Показ льону, конопель і вовни», влаштованій в 1934 році в Сокалі. Зараз славляться вишивальниці і ткали Ганна Седолус з села Ромош, Емілія Ворона з Комарова, Марія Олійник та Катерина Дяків з Тетевчиць, Катерина Баран з села Сущно.

Верхній одяг — опанча, волошка, сукмана, сіряк, кожух та інші прикрашувались кольоровою аплікацією, нашивками, вишиванням. Найбільш декоративними були волошка і сукмана, пошиті з домородного сукна. Вовняне предиво ткали на верстатах, не збилючи густо. Потім тканину віddавали до млинів на фолюші. Там її збивали під струменем води, і вона ставала туга і густа.

В прикрашуванні одягу художній ефект полягає в доборі контрастних кольорів. На сірому, чорному, білому фоні виступають сині, червоні або чорні прикраси. Пошита з сірого сукна волошка переважно прикрашується на вилогах і манжетах тонким синім сукном та нашивками з кольорової жички. Сукмани з чорного чи білого сукна оздоблені яскравими червоними вилогами на чорному фоні, або обшиті тонкими чорними обвідками, звичайно з оксамиту на білому. Найбільш поширенним, був сіряк з вовняним утком. Грубі конопляні нитки «портина» закладались як основа, а уток робився з нефарбовано-

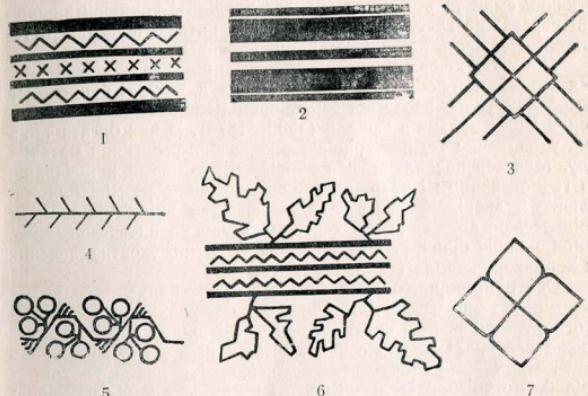
ної вовни, що в цілому давало брунатносірий матеріал. Виробом портни змаймались головним чином в селах Боб'ятин, Біншів, Ільковичі, Стенятин, Глухів, Городиловичі та інших.

Особливо люблять народні майстри поєднувати біле з чорним. Зразком такого поєднання є жіночий кабатик, пошитий з даморобного сукна і прикрашений чорним оксамитом та стеблівкою (табл. 6). Контраст білого з чорним виразно виступає на зимових кожухах. На їх набіло виправленій шкірі укладаються великі темні плями та нашивки темнокольорової жички. Виробництво кожухів, як домашній промисел, було поширене переважно в містечках, а також в селах Войславичі, Жабче та інших.

З верхнього одягу на особливу увагу заслуговує полотняна гунька-опанча, пошита з портни «кожушини», тобто грубої конояльної тканини. Зразок такого одягу показаний на таблицях 7, 8. Вилоги, манжети та кишені полотнянки прикрашенні аплікацією з темно-синього сукна, яка хороше контрастує з білосірим тоном. Кідаються в око скромні деликатні вишивки. Комір обшитий навколо червоною та синьою жичкою, а поверх сукняних манжетів вишита кривулька. Перед прикрашений орнаментом з шести вертикально розміщених квадратиків з перехрестям та чотирма зірками в кутах. Від кишені, закриваючи що на опліччі, тягнеться вигнутою лінією вишивана смужка, яка звужується і закінчується китицею. Зроблена вона галузиковим швом. Поясний шов плечей покритий темною вишивкою. На середині розміщені три напіврозетки. З бічних розеток вниз спускаються дві смужки, які закінчуються китицями. Гудзики і петлі зроблені з колюбрового вовняного шнура.

Орнамент в тканинах і вишивках Сокальщини має своєрідні стилізові особливості. В тканинах він характерний ритмічним смугастим укладом елементів, який творить цікавий місцевий варіант. (ст. 11 рис. 1, 2). Вишивані геометричні прикраси частіше побудовані на скісному квадраті. Вони мають народні назви «калиточка», «клинки в клинках» і інші (ст. 11, рис. 3, 7, табл. 9, 11). У вишивках є також і геометризовані рослинні форми, як «сосонка», «ягідка» і інші (ст. 11, рис. 4, 5). При по-

єднанні геометричних елементів з рослинними — перші розміщені в середині малюнку, а другі — з боків (ст. 11, рис. 6). В рослинних візерунках переважає місцева флора, квіти та листя троянд, лілій, різновидні ягідки тощо (табл. 12, 13, 14).

Типові мотиви сокальських тканин і вишивок

1. Смугастий мотив вибійки	4. Мотив «сосновка»
2. Смугастий мотив килимця	5. Мотив «ягідки»
3. 7. Мотив «калиточка»	6. Мотив «дубовий листок»

Рослинні орнаменти відрізняються особливою легкістю композиції і малюнку. Характерним для більшості вишивок давнього походження (кінець XIX ст.) є чорний колір, який на білому фоні льняного доморобного полотна викликає приемне

враження. Згодом (в ХХ ст.) спостерігається сполучення кольорів: чорного з червоним і золотисто-жовтим, а в 1930 роках у вишивках уже переважає багатоколірність (7—10 різних кольорів). В цілому добір кольорів у вишивках народних майстрів Сокальського району вказує на їх високо розвинений естетичний смак та розуміння краси. Сокальські вишивки виконані переважно хрестиками на численних нитках полотна, а також мереживом, стебнівкою, рідше плоским гантем.

Простотою форм і високим художнім розписом відзначаються керамічні вироби Сокальщини — посуд, кахлі, іграшки. На особливу увагу заслуговують вироби народного майстра Василя Шостопальця з Сокала (1836—1879). В них багата творча уява, вміла техніка гравірування, добре розуміння матеріалу. Майстер захоплюється рослинними мотивами в поєднанні з геометричними і тваринними. Композиційне розміщення малюнку відповідає конструктивним основам виробу. Орнамент підкреслює архітектонічні частини посуду — вичеревок, шию. Фон виробів білий, розпис зроблений у легких жовтих, зелених і коричневих тонах (табл. 15, 16, 17.).

Ось наприклад, один з його виробів — банка видовженої форми. На вичеревку — рослинний мотив — велика гілка з трьома квітами і листям соняшника. Вузька шийка банки прикрашена вертикальними рисочками. Від шийки до вичеревки іде тасьмове, злегка заокруглене вухо. Колорит ясний — жовтобілий. Мотив — блідоожовті квіти і яснозелені листя на коричневій гілці. Рисочки на шийці коричневі.

Друга банка більш струнка. На всю її довжину викладена велика багатолистна розетка — «повна рожа». З боків розміщені два птахи. Гравіровані малюнки розписані блідоозеленою, жовою та коричневою фарбами.

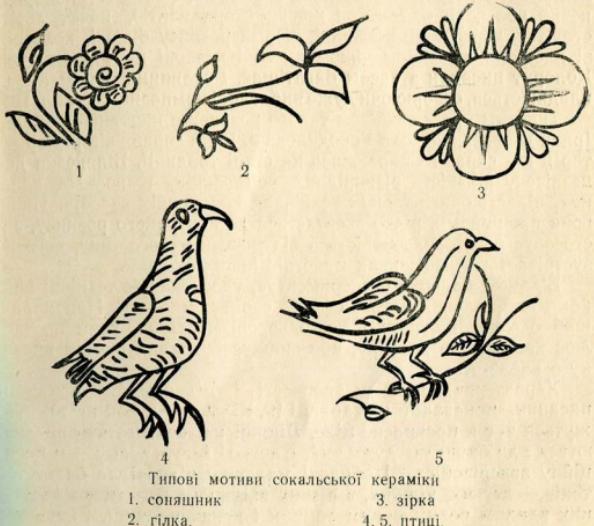
Народний майстер Василь Шостопальець прославився також як скульптор-керамік. Він виробляв фігурний посуд, пляшки у вигляді людських фігур, яким звичайно надавав сатиричного виразу.

Велике застосування в побуті мали кахлі Шостопальця. Вони прикрашені, як і посуд, квітами, птахами, розетками вели-

ких форм в поєднанні блідоозеленого, жовтого та коричневого кольорів на ясному тлі.

Сокальщина була значним керамічним центром Львівщини. Тут, крім В. Шостопальця, працювало багато інших майстрів. В Потеличі та Любичі в минулому столітті було організоване виробництво фаянсу.

Як інші види народного мистецтва, керамічні розписи привертують увагу скромністю прикрас та лаконічністю виразу. Кілька основних мотивів, гравірованих контуром — птахи, розетки, квіти — повторюються в різних композиціях ст. 13.

Типові мотиви сокальської кераміки
1. соняшник
2. гілка
3. зірка
4, 5. птиці.

На особливу увагу заслуговують писанки Сокальщини, які завдяки специфічним рисам розпису, творять окрім ділянку в мистецтві західних областей України. Вони відзначаються своєрідними стилюзовими особливостями, дуже багатим та різномірним орнаментом, оригінальною композицією, колоритом, способом розпису. На писанках Сокальщини можна прослідувати, як змінювався народний орнамент протягом останніх десятирічок.

В давніших писанках, приблизно 1880—1890 років, орнамент був дрібний, з кривими слимакуватими лініями, розписаний контуром. Колорит його темний, спокійний, фон — темнокоричневий або чорний. Мотиви новіших орнаментів, початку ХХ століття, переважно рослинні, форми розпису більші, колорової площини, головним чином жовті і червоні на чорному тлі. Колорит писанок з часом багатішає. Рослинний орнамент ускладнюється, створюючи дуже вибагливі композиції (табл. 18).

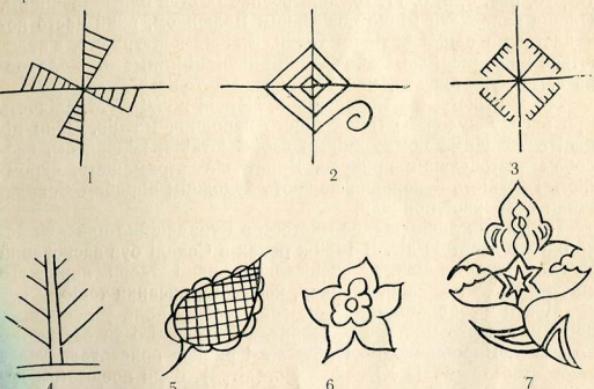
Типовим представником такого розпису є народний майстер Ірина Білянська з села Городиловичі. Вона справжній реформатор в цій справі. Спираючись на старі традиції, Білянська дає незлічену кількість різномірних композицій, вживаючи власних, цілком оригінальних технічних і художніх засобів. Пише вона площинами, рідко звертається до контурного розпису, застосовує багатокольорівість з відтінками одного тону, чого не зустрічається в писанках майстрів інших околиць.

Білянська творчо експериментує, удосконалює технічні прийоми для надання нового ефекту своїх композицій. Наприклад, щоб одержати окрім різноміркової площини, вона послаблює насиченість кольору, а знищує його, занурюючи писанку в кислоту.

Характерним зразком творчості І. Білянської є орнамент писанки, показаної на таблиці 19. Кілька галузок квітів в'яжуться тут в прекрасне ціле. Ширші квіткові мотиви поєднуються з дрібнішими дуже вміло, легко і дають повну композиційну завершеність. Побудові малонку відповідає багатство тонів,— легких, ніжних, в різних відтінках, пластично виділених вдалим розміщенням темних і ясних площин. Білянська

— неперевершений майстер у розміщенні фарб, розумінні сполук кольорів та створенні прекрасної гармонії відтінків. Її писанки свідчать про винятковий талант.

Розків творчості Білянської припадає на 1930 роки. В цей час у неї радо вчлися робити писанки дівчата не тільки своєї, а й сусідніх сіл. Здібніші писанчарки — Надія Михайлівська з села Городиловичі, Ганна Костюк, Ольга Кондратюк з Хороброва та інші створили цікаві оригінальні розписи. Вони користувались зразками творів І. Білянської, її художніми і технічними засобами, проте ні одна з них не перевершила її в художньому розвязанні композиції, в тонкості добору тонів, використанні техніки малюнку.

Типові мотиви розпису сокальських писанок

1. «вітрячок»	5. листок.
2. «павучок»	6. квітка
3. «грабельки»	7. Один з мотивів
4. «смеречка»	І. Білянської.

Характер сокальських писанок типовий для північного округу Львівської області, де вона межує з Волинню. Проте писанки Сокальського округу мають свої особливі ознаки (табл. 18). В давніших писанках, XIX століття, дрібні елементи прикрас за своїм виглядом нагадують побутові речі — «вітрячки», «граблі», «павучки» та інші. Зроблені вони контурним малюнком, розміщені симетрично по лініях розводу (ст. 15, рис. 1, 2, 3).

В досить багаті форми розвинулись характерні для Сокальського округу рослинні розписи писанок: «смеречки», «листоочки», «ягідки», «квітки» та інші, які дуже поширені в 1930 роках (ст. 15, рис. 4, 5, 6, 7). Щодалі розпис їх стає оригінальнішим. Площа заповнена міцно пов'язаним малюнком, який часто починається з однієї вихідної точки. Зникає контурність, з'являються живописні ознаки. Мотиви виконані плямами. Кольорова гама дуже багата, має безліч різних тонів.

Зразки мистецтва Сокальщини, зібрани в ЛДМУМ, свідчать про високу художню майстерність народних митців. Вони цікаві особливими композиціями своїх мотивів, колоритом, способом застосування прикрас. Виняткова стриманість, скромність і легкість виконання надають художнім виробам Сокальщини особливій привабливості.

Побужані любили своє мистецтво і традиційно плекали його багато десятків літ. В 1930-х роках в Сокалі був заснований музей «Сокальщина», де зберігалися кращі твори народного мистецтва — вишивки, текстиль, кераміка, писанки тощо.

Музей «Сокальщина» — відіграв значну роль у популяризації народного мистецтва, розвитку художнього та естетичного смаку. Вироби митців Побужжя і раніше привертали увагу мистецтвознавців (з XIX по XX століття), були предметом дослідження та публікацій. Однак це мало випадковий характер. В наші часи, коли про розвиток мистецтва дбає Радянська держава, для цього відкриваються величезні можливості. У львівських музеях зібрані численні збірки народного мистецтва.

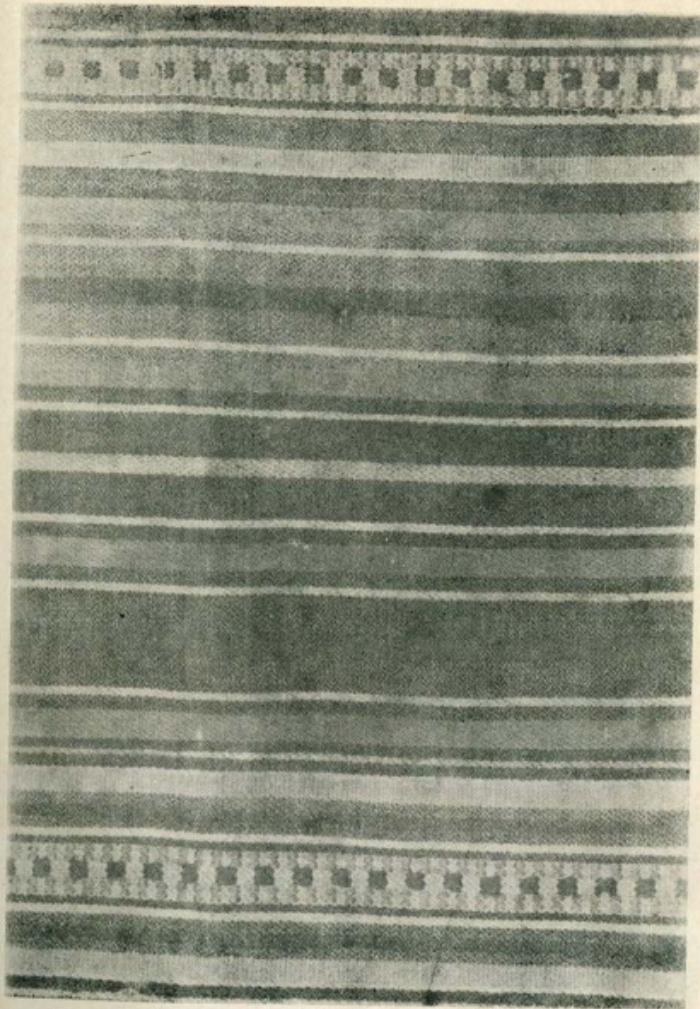
Творчість майстрів Сокальщини є окремою віткою в багатому і різновидному народному мистецтві західних земель України.

Місці традиції, оригінальність художнього вислову ставлять вироби Побужжя в ряд найцінніших культурних надбань українського народу.

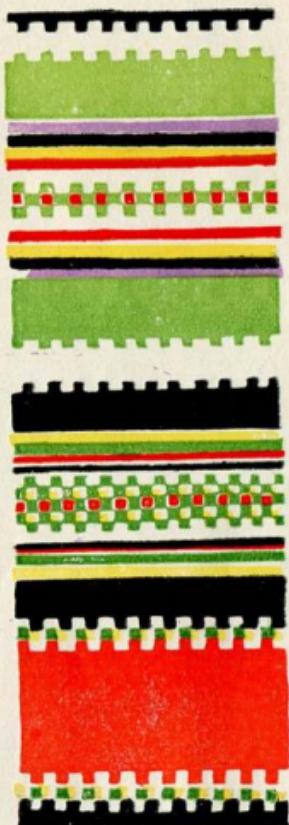
Мистецькі традиції минулого дістали в наш час широкі можливості дальшого розвитку. В народі творяться все нові цінності; вони проявляються щоразу у своєріднішій формі і використовуються в художній промисловості.

Тканини, вишивки, керамічні та писанкові розписи Сокальщини стають джерелом художнього зображення предметів широкого вжитку, прикрашення побуту радянської людини.

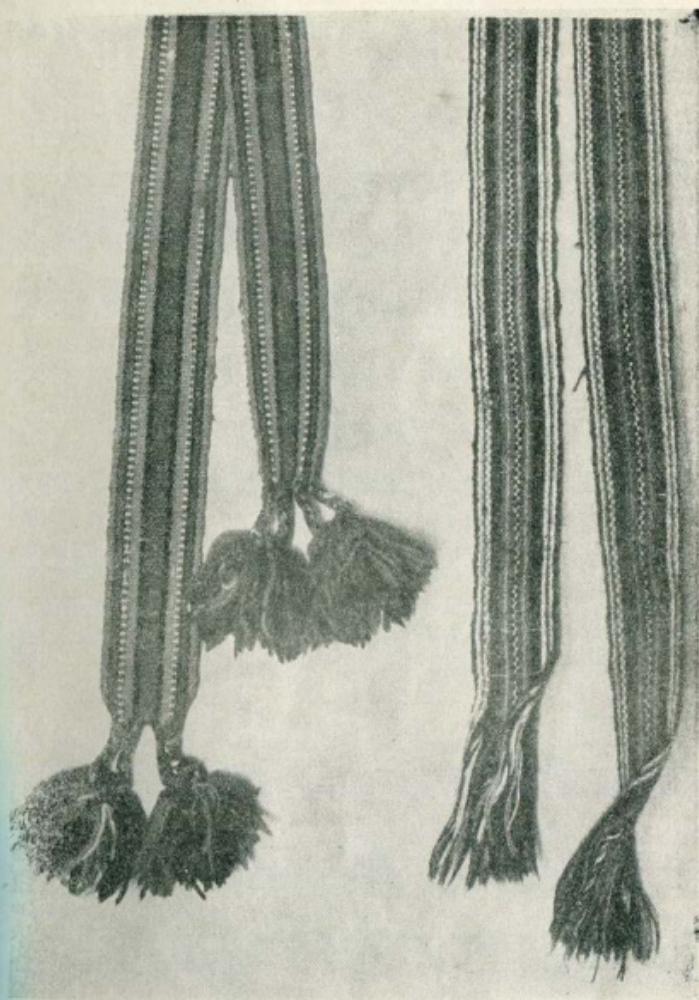
ІЛЮСТРАЦІЇ

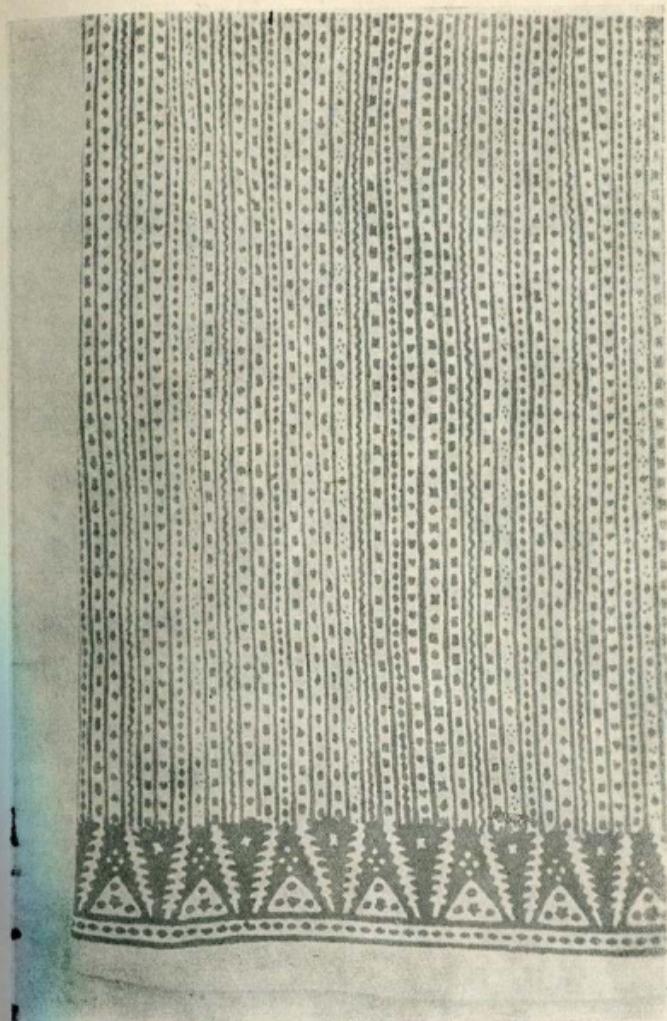
Килимець, село Стенятин

Петро Мандюк, килимці, село Сушно.

Жіночі пояси — «крайки». Село Боб'ятин

Вибійка-мальованка. Село Угринів.

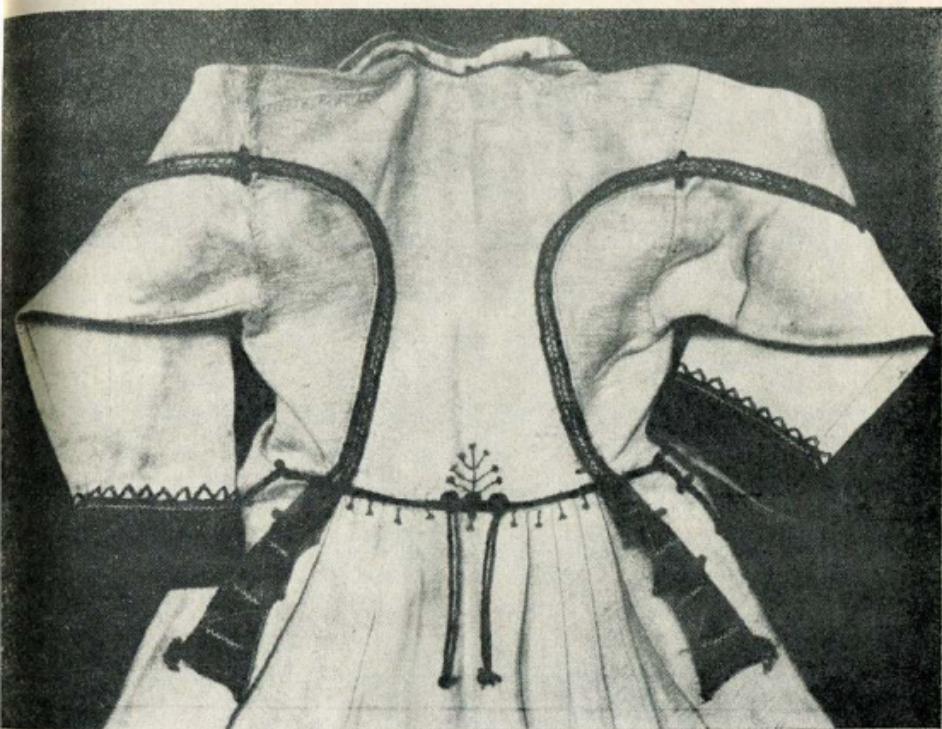
Ганна Томашівська. Сорочка. Село Бишів.

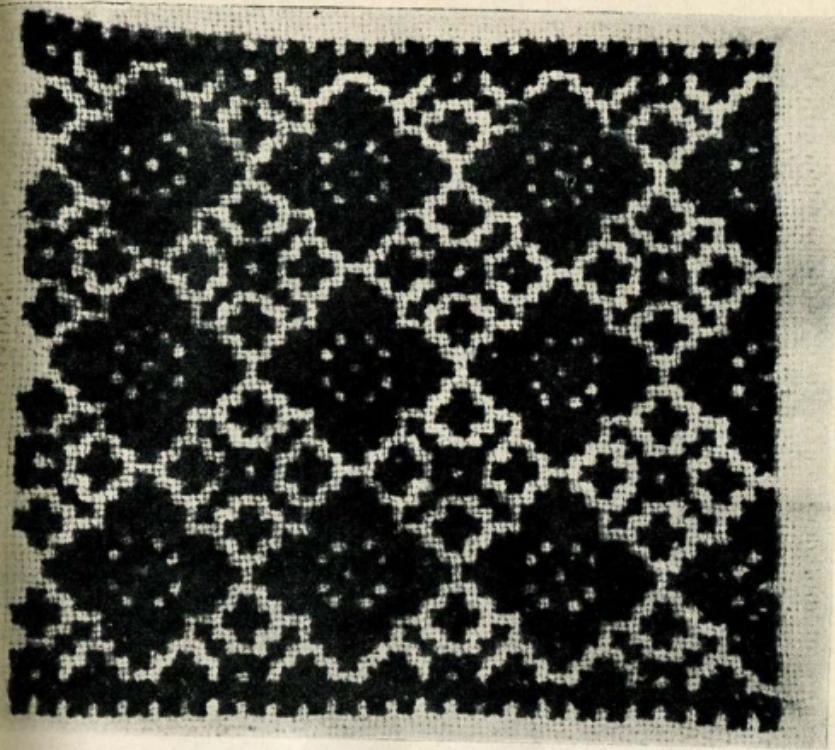
Кабатик. Село Ромош.

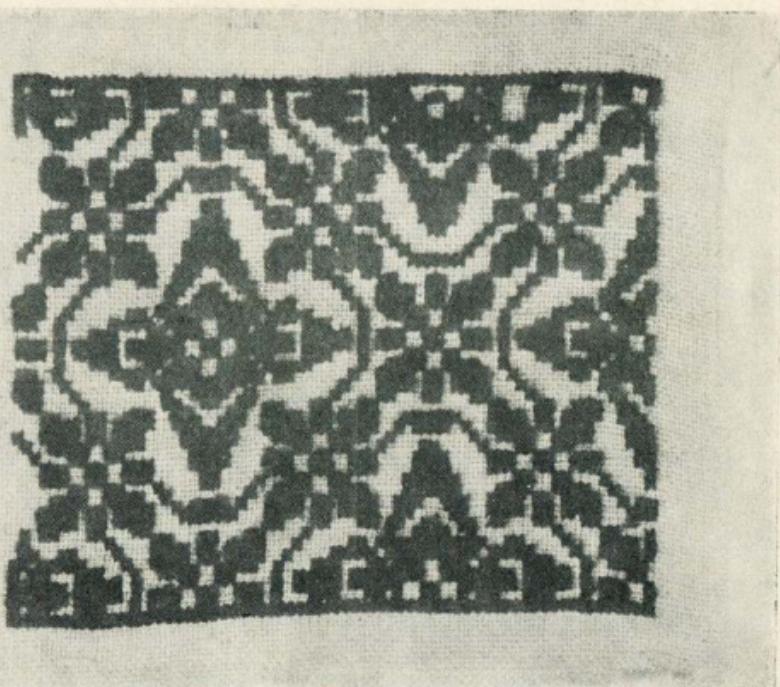
Опанча. Село Стенятин.

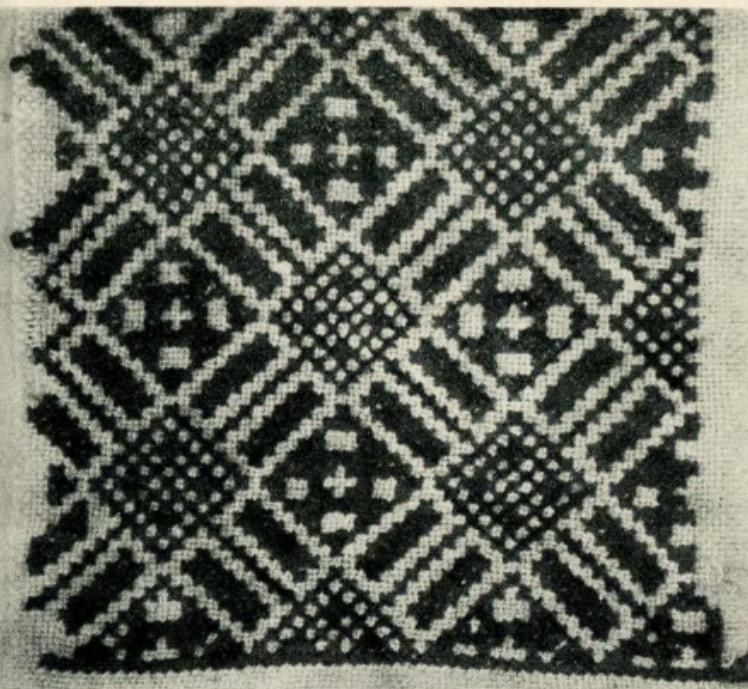
Опанча. Село Стенятин. Вид з плечей.

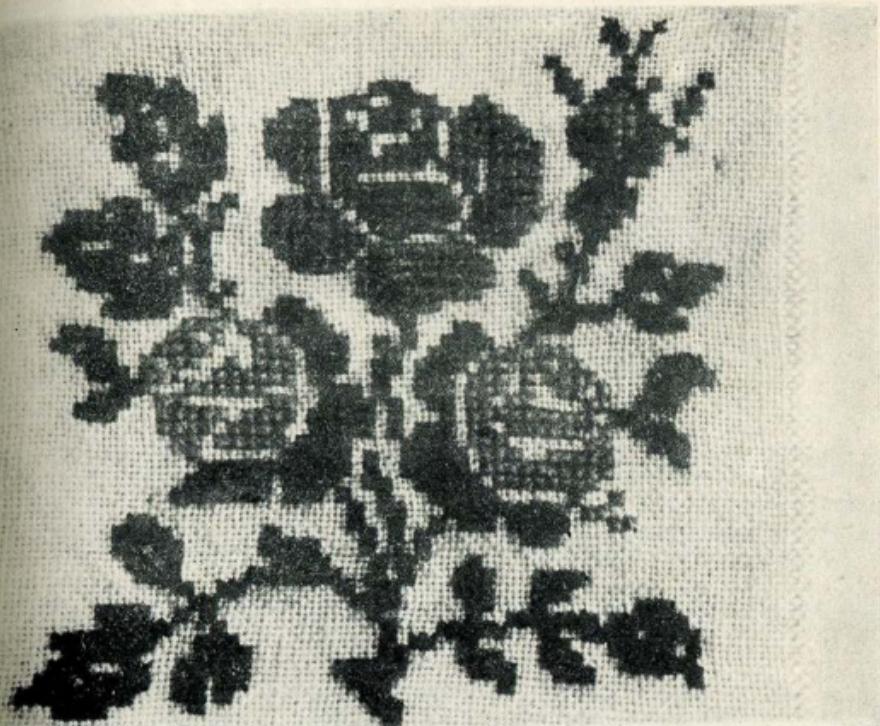
Марія Маковська. Вишивка хрестиками.
Село Ільковичі.

Вишивка хрестиками. Село Ульвівок.

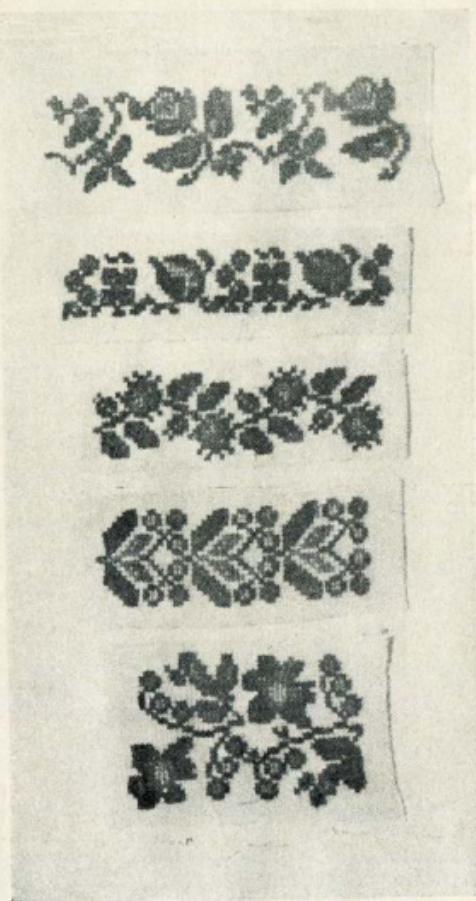
Емілія Ворона. Вишивка хрестиками.
Село Комарів.

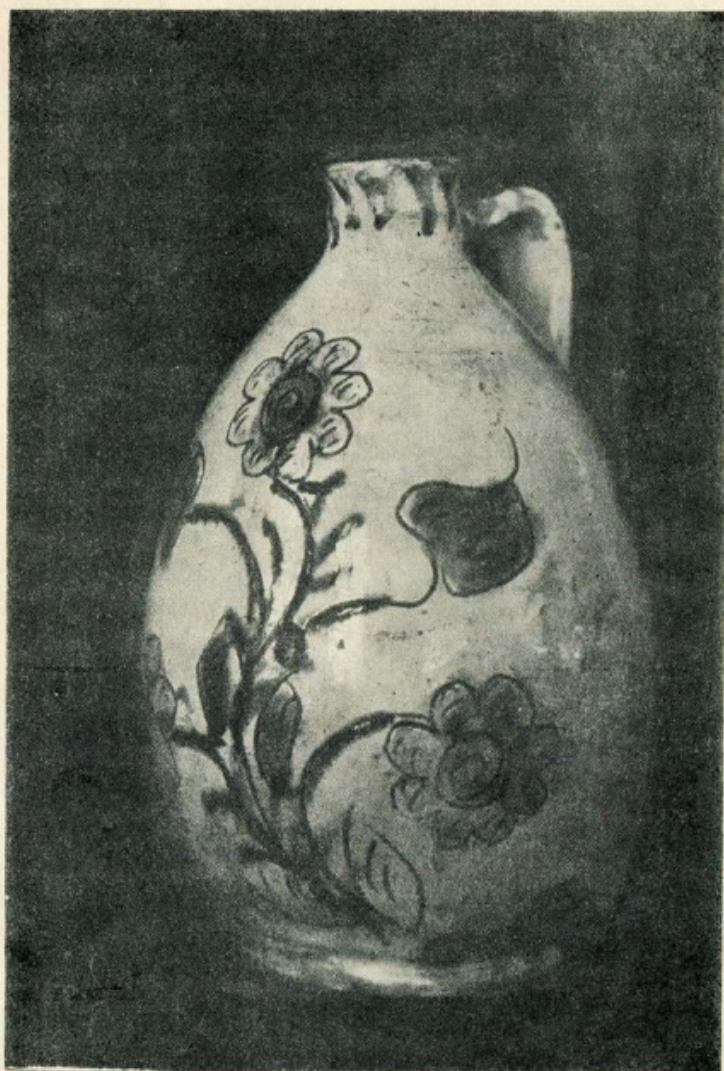
Ганна Седорус. Вишивки хрестиками.
Село Ромош.

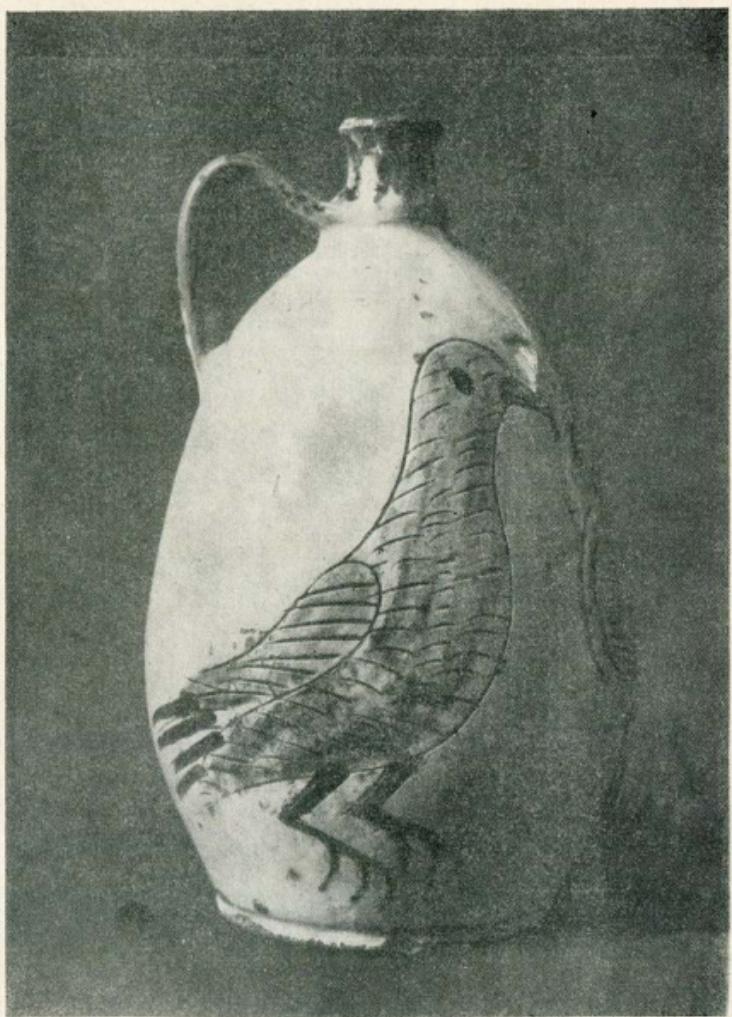
Марія Олійник. Вишивка хрестиками.
Село Тетевчиці.

Вишивки хрестиками. Село Довжнів.

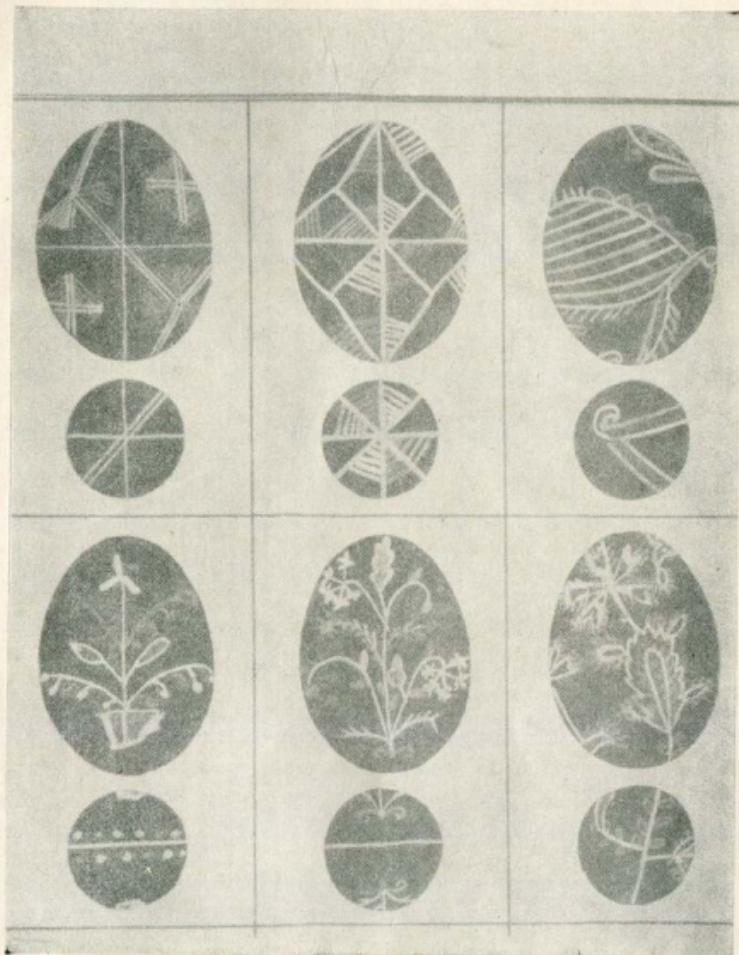
Василь Шостопалець. Банка, м. Сокаль.

Василь Шостопалець. Банка. м. Сокаль.

Василь Шостопалець. Кахля. м. Сокаль.

Писанки Сокальщини.

1. Писанка, село Городиловичі. Ірина Білянська.
2. Розкладений орнамент писанки І. Білянської.

Ірина Білянська

1. Писанка, село Городиловичі

2. Розкладений орнамент писанки І. Білянської

Ціна 3 крб.